

Sevinc Sərdar qızı Əliyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti

05

"FƏNLƏRARASI SAHƏ" ANLAYIŞININ METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Севиндже Сардар гызы Алиева
доктор философии по педагогике
Бакинский Государственный Университет

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СПОРНОГО ПОНЯТИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Sevindj Sardar Alieva
doctor of philosophy in pedagogy
Bakinsky State University

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE CONTROVERSIAL CONCEPT IN PEDAGOGICAL SCIENCE

Xülasə: Mübahisə obyektı olan anlayışın normativ olduğunu iddia etmək o qədər də düzgün olmazdı. Belə hallarda yalnız, demək olar ki, mübahisəlilik bir neçə qənaətin nəzərə alınmasının müqəddəm şərtidir. Eyni zamanda, bu kifayət etmir. Ona görə ki, bəzi normaları xüsusi meyarları təyin etmək yolu ilə tapmaq olur. Digər tərəfdən, burada tarixi və mədəni dəyişikliyə məruz qalan fikirləri əsas anlayış kimi götürmək olmaz. Yaxud bu anlayış bir o qədər düzgün təbii olunmayıb. Bu cür empirik və təsadüfi iddialar adicə mübahisəlilik sahəsi ilə bağlıdır. Pedaqoji nöqteyi-nəzərdən fənlərarası təlimin ən böyük üstünlükləri müzakirələrdə iştirakı ilə eyni mövzuya müxtəlif yanaşma kəsiyindən qiymətləndirmək imkanındır. Bu zaman müxtəlif təlim metodları üçün geniş fürsət yaranır, nəticədə şagirdlərin koqnitiv bacarıqlarının formalaşması üçün zəruri şərait yaradılır. Beləliklə, mübahisəli olan anlayışlar öz təbiətinə müəyyən mənada zidd olan hadisəyə, yəni yeniliyə, tədqiqat perspektivlərinə yol açır.

Açar sözlər: *tədris prosesi, elmi paradigmlar, fənn və elm sahələri, fənlərarası sahə*

Резюме: Было бы неправильно утверждать, что понятие спорности является нормативным. В таких случаях речь идет лишь о том, что спорность здесь есть условие для рассмотрения одного или нескольких вариантов суждений. В то же время этого недостаточно. Потому что некоторые из норм можно найти, лишь установив конкретные критерии. С другой стороны, в основу этого не следует класть понимание того, что понятие это подвержено историческому и культурному разнообразию. Или это понятие не было применено правильно. Подобные эмпирические и случайные обвинения просто связаны со спорной областью. С педагогической точки зрения основным преимуществом междисциплинарного обучения является способность оценивать одну и ту же тему через разные подходы через участие в дискуссиях. В это время появляется отличная возможность для разных методов обучения, что создает необходимые условия для формирования когнитивных навыков учащихся. Таким образом, спорные понятия приводят к явлению, которое противоречит его природе, то есть инновациям и перспективам исследований.

Ключевые слова: *учебный процесс, научные парадигмы, предметная и научная области, межпредметная сфера*

Summary: It would be wrong to say that the concept of controversy is normative. The controversy may only be a condition for considering one or more variants of judgments. At the same time, this is not enough. Because some of the norms can be found only by setting the specific criteria. On the other hand, this

understanding should not be based on the notion that this concept is subject to the historical and cultural diversity. Otherwise it would mean that this concept was not applied correctly. Similar empirical and accidental accusations are related to the disputed concept. From a pedagogical point of view, the main advantage of the interdisciplinary learning is the ability to evaluate the same topic through different approaches in the course of participation in discussions. At this time, there is an excellent opportunity for the application of the different teaching methods, which creates the necessary conditions for the formation of the cognitive skills of students. Thus, controversial concepts lead to a phenomenon that contradicts its nature, which are innovations and research perspectives.

Key words: educational process, scientific paradigms, subject and scientific field, interdisciplinary sphere

Problemlə giriş. “Fənlərarası sahə” anlayışının konseptual təhlili

Bu məqalənin məqsədi fəlsəfə və elmin metodologiyasında *fənlərarası sahə* anlayışının mahiyyətinin aşkar edilməsidir. Bəzi alimlər iddia edirlər ki, *fənlərarası sahə* anlayışının müəyyənedici ünsürü inteqrasiyadır. Eyni zamanda digərləri burada konseptual və empirik mənası göstərir. Bir də ki, güman edilir ki, *fənlərarası sahə* anlayışı mübahisəli bir sahədir [1, s. 25; 32-83]. Bəs *fənlərarası sahə* və *inteqrasiya* anlayışları arasında əlaqələrə fərqli yanaşmaların xarakterini necə müəyyən etmək olar? Qeyd olunmalıdır ki, fənlərarası sahə və inteqrasiya barədə aparılan disputun kökləri bizi uzaq keçmişə aparır və bu gün də nəzəri və metodoloji müzakirələrdə öz əksini tapır.

Mübahisəli anlayışı özü-özlüyündə həm normativ standartları, həm də onun düzgün tətbiqində tədqiqatçıların mübahisələr və mövqelərini bildirir. İlk dəfə olaraq bu qəbildən olan anlayışları Uilyam Qelli “mübahisəli” ya da ki, “mübahisəli olan” kimi qiymətləndirmişdir. Elmdə normativ anlayışlar çoxdur. Bunların ənənəvi qəbul edilməsi mübahisə obyektlərindən uzaqdır. Ənənəvi sadıq olan tədqiqatçılar “mübahisəli” adlanan anlayışa qarşı olduqca həssasdırlar. Bu tədqiqatçılar belə anlayışların tətbiq edilməsinə aid normativliklə bağlı mübahisələrdə iştirak etmək istəmirlər (2).

Əslində müasir debatlarla “fənlərarası” anlayışının mahiyyəti ətrafında gedən mübahisələr elə bu istiqamətdə gedir. “Fənlərarası olmaq” nə deməkdir? O cümlədən, təhsil elmləri sahəsində. Tədqiqatçılar mübahisəli anlayışının konseptual təhlilində iki mərhələni fərqləndirirlər:

1) Təsvisi (bu zaman normativ anlayışların obyektiv tətbiqinin minimal meyarları təyin

edilir və müəyyən olunur). Bu zaman burada həmin anlayışların normativliyi öyrənilir.

2) Bu mərhələdə anlayışların dəyəri qiymətləndirilir. Buraya nə daxildir? Hesab olunur ki, normativ anlayışlar ətrafında mübahisələri kriterial (yəni konkret) anlayışlar ilə (məsələn, kitab, stul) müqayisə etmək olmur (3). Belə hallarda konsensus kifayət edir ki, bu cür meyarların düzgün tətbiqinin və isbatın minimal meyarları qəbul olunsun. Bu zaman burada yanlışlıqlar və səhvlərin izahını vermək olur. Əgər anlayışın mahiyyəti bütün elmi birlik tərəfindən qəbul olunubsa, bu cür mübahisələr həmin anlayışların “kökündən” vurur, yəni az rast gəlinən tətbiq olunma halları ilə kifayətlənmir.

Əgər “düzgün tətbiqolunma” adlanan meyarlar səhv olunduğu ehtimalı varsa, unutmaq ki, bu bir ehtimaldır. Bütövlükdə belə hallarda normativliyi aid mübahisələri konseptual təhlil müstəvisindən ayırmaq düzgün olmaz. Şübhəsiz, mübahisə obyektli olan anlayışın normativ olduğunu iddia etmək o qədər də düzgün olmazdı. Belə hallarda yalnız demək olar ki, mübahisəlilik buraya bir və ya bir neçə qənaətlərin nəzərə alınmasının müqəddəmi şərtidir. Eyni zamanda bu kifayət etmir. Ona görə ki, bəzi normaları xüsusi meyarları təyin etmək yolu ilə tapmaq olur. Digər tərəfdən burada əsas kimi bu fikirləri də götürmək olmaz ki, anlayış tarixi və mədəni dəyişikliyə moruz qalır (4). Yaxud bu anlayış bir o qədər düzgün tətbiq olunmayıb. Bu cür empirik və təsadüfi iddialar adicə mübahisəlilik sahəsi ilə bağlıdır.

Ünümüyyətlə, anlayışın mübahisəli olub-olmaması barədə fikir yürütmək həmin mübahisə obyektli olan anlayış barədə yekun rəyən və yaxud qənaətin olmamasına daləlt edir. Nəhayət, anlayışın predmet sahəsində bəzi xüsusiyyətlərin istifadəsində böyük şübhələr yarandıqı zaman bu anlayışı mübahisəli olduğunu göstər-

mək olar. Digər tərəfdən bu anlayışın “mahiiyyətinə” mübahisəli olmaq faktı heç də demək deyil ki, burada yaranmış fikir müxtəlifliyi aradan qaldırılmaz. Bu prosesin faydalı cəhətləri də var. Bir tərəfdən anlayışın məzmunu və mahiyyəti barədə mübahisələr işin əsl mahiyyətinə aid olduğu üçün rəqib paraqimətlər və təbiiqolunma meyarları təyin edə bilər. Digər tərəfdən mübahisəliliyin özü əslində anlayışın elə bir mahiyyətdir ki, özü-özlüyündə də mübahisəlidir (5). “Mübahisəli” anlayışın düzgün tətbiq edilməsi meyarları.

Tədqiqatçılardan biri, Konomilli bəyan edir ki, anlayış belə hallarda mübahisəli ola bilər:

1. Əgər burada qiymətvərmə var. Aydın- dır ki, anlayış vasitəsilə təsvir edilən hadisələrin görünüşü əvvəlcədən müxtəlif tərzdə qiymətləndirilir.

2. Əgər ümumiyyətlə təsvir olunan hadisə və yaxud proseslər daxilən mürəkkəb xarakterlidir. Burada göstərilən xüsusiyyətlər mənasının müxtəlif ölçülərinə (hatta fərqli və yaxud ziddiyyətli olanlar) aid olduğu üçün fərqlənir və mübahisə üçün zəmin yaradır (məsələn, “qırmızı”, “yaşıl” və s.).

3. Əgər həmin anlayışın tətbiq edilməsi meyarları (ümumi ya mübahisəli olması əhəmiyyəti deyil) nisbətən rahat və sərbəstdirsə, onda hətta ümumi meyarların izahında müxtəliflik müşahidə olunur. Özü də belə müxtəliflik istər məlum, istərsə də yeni, gözəlinməz hallarda yaranır.

Beləliklə, istənilən anlayışı mübahisəli adlandırmaq üçün ən azı üç başlıca meyarı nəzərə almaq lazımdır: bu anlayış olmalıdır: a) normativ; b) daxilən mürəkkəb; c) düzgün tətbiq olunması üçün bunun sabit minimal meyarları olmalıdır (6).

Bir misalə müraciət edək. “Fənlərarası” anlayış, bir neçə başlıca keyfiyyətləri və “ya xüsusiyyətləri özümdə birləşdirir. Bu keyfiyyətlər öz forma və məzmununa görə fərqlidir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, “paradigma” anlayışının təyini özüne daxil etdiyi keyfiyyətlərdən, bir də həmin anlayış ətrafında həmin tərəfdən qəbul olunmuş qaydalar üzrə aparılan mübahisələrdən kənar olmaq və kənar deyil. İkinci şərt mübahisəli anlayışın daxilən mürəkkəb olması ilə bağlıdır. Sədo anlayışlardan fərqli olaraq, mürəkkəb

anlayışlar bir çox mənalı və cəhətləri əhatə edir. Bununla əlaqədar mübahisəli anlayışın üç əsas tərəfini qeyd edək: notica, sual və dəyər (mənalər). Ümumiyyətlə, anlayış bir növ nəticədir? Nəhayət, “dəyərlər baxımından həmin notica necə əsaslandırılmalıdır?”- sualına cavab axtarmağa çalışmalıyıq.

Burada hansı cətinliklər meydana gəlir? Əsas cətinlik odur ki, ümumi anlayışlar bir çox meyarlarla və prinsiplərə bölünür ki, onların məzmunu özü də bir çox mübahisələr doğurur. Mübahisəli anlayışın üçüncü, sonuncu meyarı həmin anlayışın düzgün tətbiqində vahid, sabit, dəyişilməz meyarların olmamasıdır. Deməli, sabit əsas, dəyişilməz meyarlar yoxdursa, bunların hər birinin tətbiqolunma hallarını şübhə altına almaq olar. Buna görə də anlayış əsas meyarları ətrafında yaranan hər bir şübhə və yaxud mübahisəyə qarşı çıxaq olar. Qeyd olunmalıdır ki, anlayışın əsas meyarları ətrafında da mübahisə yaranma bilər. Bununla belə paraqiməti anlayışı ətrafında aparılan müzakirələr (onun əsas meyarlarını nəzərdə tuturuq) adicə anlaşsızlıq və yaxud konseptual hərə-mərcilik əsasında izah etmək düzgün deyil.

Mübahisə tərəfləri (yəni paraqimətlər) bölüşə bilərlər. Tədrircən həmin yanaşmaların formatını elə dəyişdirənlər olar ki, nəticədə həmin anlayışla bağlı yeni konsepsiya formalaşsın. Paraqimətin bu yolla da dəyişməsi elə onu izah edir ki, mübahisəli anlayış elmi debatların müzakirə obyektli yaxud çıxış nöqtəsi necə ola bilər. Beləliklə, belə bir qənaətə gəlmək olar ki, mübahisəli anlayış, bir tərəfdən, adi bir hadisənin xüsusiyyətlərini təyin edə bilər, digər tərəfdən isə bunların mahiyyəti üzrə qənaətləri ya da fikirləri şübhə altına alaraq yenidən nəzərdən keçirə bilər. Bu yol ilə müzakirə yeni paraqimətin yaranması ilə nəticələnə bilər.

Mübahisəli anlayış üzərində qurulan konsepsiya və nəzəriyyənin plüralizminə əsasən daimi inkişafda olan elm dünyasında mühüm rol oynaya bilər. Belə uyğun adaptasiyaya səbəb olaraq yeni realığı daha səmərəli statusunun axtarışı üzrə debatlar stimullaşdırma bilər (7).

“Fənlərarası vəziyyət” anlayışının müxtəlif formaları, tətbiqolunma meyarları, fənlərarası vəziyyətlərin tipologiyası problematikası elmi ədəbiyyatda necə öyrənilir?

Elmi ədəbiyyatda "fənlərəsas vəziyyət" anlayışı sözlən həm də geniş mənalarında istifadə oluna bilər. Dər mənada bu söz birləşməsi iki, artıq mövcud olan fənlər arasında yerləşə biləcək yeni fənin yaradılması prosesi-ni bildirir. Son illərdə bu fənlərəsas tədqiqatların bəzilərini bir çox fənlərin qovşağında formalaşdırılmışdır: sosial psixologiya, biofizika, psixologiyavistika, hüquq sosiologiyası, mədəniyyətşünaslıq və s.

Bələ hallarda fənlərəsas vəziyyət çox vaxt digər, qeyri yanaşmalardan (yəni tədqiqatlarda və yeni sahələrin formalaşmasında) terminoloji baxımından fərqlənir: çoxfənlər vəziyyəti, mütfənlər vəziyyəti, fənlərəsas vəziyyəti, trans-fənlərəsas vəziyyəti, krossfənlərəsas vəziyyət və s. sözün geniş mənasında isə bu termin ümumiyyətlə tədqiqatlar, təhsil və idarəetmə sahələrinin "qeyri-fənn" saylarını bildirir. Bundan başqa fənlərəsas tədqiqatları "fənlərəsas vəziyyət" deyilən möhvümdən də fərqləndirmək lazımdır: fənlərəsas tədqiqatlar zamanı fənlərəsas biliyin integrativ və sintetik xarakterini bildirirsə, ikinci halda isə "fənlərəsas vəziyyət" bərədə biliklərin metodoloji və yaxud fəlsəfi müstəvisi nəzərdə tutulur.

Bildiyimiz kimi, ədəbiyyatda istifadə olunan təriflər, təyinlər, terminlər bərədə vahid rəy yoxdur. İlk növbədə öz həllini gözləyən məsələ fənn olaraq hər hansı bir elm sahəsinin hüddulları bərədə sözlər, terminlər nəzərdə tutulur. Müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən irəli sürülən adlar fərqlidir. Bu fərqlilik isə tədqiqatçının malik olduğu fəlsəfi dünyagörüşü, həmin sahənin ümumi məzmunu bərədə bərədə təsəvvürlər, elm və təhsil sisteminin cəmiyyətdə sosial-siyasi rolu, yaradılan yeni, fənlərəsas sahənin başlıca məqsədin mahiyyəti, fənlərəsas məsələlər üzrə müzakirələrdə həmin tədqiqatçının mövqeyi, nəhayət, fənlərəsas məsələlər üzrə (məsələn, təhsil ilə bağlı, tədqiqatçı, təhsil və idarəetmə prosesləri və s.). (6)

Əgər fənlərəsas sahədə müzakirələrin vəzifəsi praktik mahiyyət kəsb edərsə, burada bütün dolaşıqlıqlar aradan qaldırılmalıdır. Həç kəs düşünməsin ki, bütün müvafiq mübahisəli məsələlər öz həllini tapan zaman hamı razı qalacaq. İlk növbədə, istifadə olunan kateqoriyaların mənası şəffaf və aydın olmalıdır. Ümumiyyətlə, fənlərəsas tədqiqatlarda terminlər seçilən za-

man tədqiqatçılar "mübahisəli anlayış" ifadəsinin istifadəsi prinsiplərini bələ təyin etməliyə.

1. Terminlər siyahısında fənlərəsas vəziyyət bərədə aparılan debatlarla aid həç bir məlumat verilməməlidir.

2. Siyahı tam olmalıdır, yəni təhsil proseslərinin idarəedilməsi, əyrənilməsi və burada təlim və tərbiyə işlərinin təşkili ilə bağlı seçilən terminlər adları fərçkilən sahələrdə aparılan qeyri fənlərəsas bağlı axtarışların təsvirinə uyğun olmalıdır.

3. Seçilən anlayışlar mədəni dəyərlər, təhsilin məqsəd və nəticələri kontekstində dəqiq təyin edilməlidir.

4. Terminologiyayın və adları fərçkilən tərsəflərdə mütləq şəkildə bərəsində ümumi razılıq olmayan metodoloji, siyasi və fəlsəfi məsələlərə istinadlar olmalıdır.

5. Nə qədər ki, ümummetodoloji möhvələrəlin təbiiq olunmasında məhdudluq var, həmin möhvələrin əsasında duran fəlsəfi ehtimallar da hamı tərəfindən qəbul olunmıyacaq. Çox az bir ehtimal var ki, fənlərəsas tədqiqatlar sahəsində çalışan mütəxəssislər hansısa yeni universal, təhsil proseslərdə aid ontologiyayın və yaxud epistemologiyayın yaradılmasına tərəfdar olardılar.

XX əsrin əksər müddətində təhsildə aparıcı tərəf ümumi fənlər və məktəb fənləri olmuşdur. Təhsil sistemində fənlərin nüfuzu bələ bir maraqlı xüsusiyyətlə səciyyələndir: onun yaşı 100 ildən bir qədər artıqdır. Düzdür, "fənn" sözlən etimologiyası daha qədimdir. "Dissiplina" latın sözlə olaraq şagirdlərin təlimində şagirdlərin təlimini və ümumiyyətlə təhsil mühtitini bildirir (8). Məlum olduğu kimi, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində müasir təhsil sistemi artıq institusional səviyyəyə ucala bilmşdir. Nəticədə fənlər ayrı-ayrı akademik sahələrə bölünmüşdür. Biliklərin "fənləşməsi" sahəsinə aid əsas proses, adı fərçkilən tarixi inkişafına məhsulu olaraq iki qrup əlamətləri ilə səciyyələndir:

İlk əlamət müəyyən yanaşmanı və yaxud dünya görüşünü müəyyən edən funksional, yəni struktur bölgüdür (dissereyasiya):

- Tədqiqatın predmeti və obyektləri;
- Nümayəndələr, modellər, paradıqmalər və hüquq;
- Konsepsiyalar və nəzəriyyələr;
- Metodlar, prosedurlar, fəndlər və bacarıqlar;

-İzahedici rejim, dil üslubu, arqumentlər üslubu;

-Epistemologiyası və ontologiyası.

İkinci əlamət – dəqiq müəyyən edilmiş sahədə işin xarakterinə nəzarət edə biləcək hakimiyyət və idarəetmə sistemi:

-Tədqiqatların və tədrisin inzibati vahidləri;

-Peşənin institusional strukturları;

-Praktik işin legitimliyi və reallığın meyarı;

-Kollektiv və fərdi idetkləşməni formalaşdırın davranış modeniyyəti;

-Təlim və təhsilin modelləri, maliyyə və çaplar;

-Fənn tarixinin nəzərə alınması;

-əmək və məşğulluq bazarları;

-maliyyə, prestik və imtiyazların paylanması;

-sosial, siyasi və intellektual potensialın qorunması və təşkili.

Bir sıra terminlər tədris programının fənlərəsas təsvirinə müxtəlif modellərini göstərir. Doğurdan da, fənlərəsas vəziyyətdə aid problematikada terminologiyaya məsələsi elmi ədəbiyyatda aparıcı sahələrdən biri olmuşdur. Müxtəlif terminlər integrativ tədris planlarını müxtəlif inteqrasiya və strategiya modellərini özündə əks etdirir.

Fənlərəsas təhsil və pedaqoji strategiyalar. XXI əsrin dünyası üçün hazırlanan kadrların oxumaq və işləmək şəraitini dövlət təhsil müəssisələrinin yarandığı dövründən çox fərçkilir. Sənaye ələmin birləşməsi mentallığı kooperativ yanaşmada əsaslanan mentallığı çevrilmşdir. Bu da imkan yaradır ki, fənlərəsas vəziyyətin üstünlüklərindən yararlanaraq şəxsələrdə müvafiq bacarıqları və yanaşmalar formalaşsın (müxtəlif tədris kursları vasitəsilə). Peşə sahəsində uğur qazanmaq üçün indiki universitet məzmunları qərəm ədəcə fənn məzmununu mənimləməklə kifayətlənməsin, öz təfəkkür, düşüncə səviyyəsini artırsın.

Müəllimlər getdikcə daha yaxşı başa düşürlər ki, tələbələr onlara verilən qeyri-müəyyən real həyat ələmi ilə bağlı olmayan biliklərin "yersiz" olduğunu başa düşür və onları asanlıqla unudurlar. Əgər oxumaq məqsədi tələbəni həyata hazırlamaq, onları əhəmiyyətli inkişaf sahələrinə qoşmaqdırsa, onda başa düşmək olur ki, tələbələr niyə biliklərinin dınlayıb danışmaq meto-

dikasından uzaqlaşmağa çalışırlar. Həyatın real hadisələri, vəziyyətləri, nizamlanmış təsnifatlandırılmış fənlər daxilində bəyrədilən zaman həç də öz həllinə gəlib çıxmır. XXI əsrin real həyatına tələbələr daha yaxşı hazırlamaq, nəzəriyyə və fənn məzmununu həyat təcrübəsi ilə uzaqlaşdırmaq üçün universitetlər ali təhsil pilləsi üçün müxtəlif fənlərəsas yanaşmaları hazırlayırlar.

Biliklər tədris olunmuş şəkildə qəbul olunmadığı üçün fənlərəsas inteqrasiya üzərində qurulan təhsil yeni təfəkkür tərzinin yaradılması işində vacib ələt olaraq ardıcıl şəkildə sahələrə bölünmüş bilikləri birləşdirməyə köməklir edir.

Məlumdur ki, fənlərəsas inteqrasiya bir yanaşma kimi təhsil üçün yeni deyil. Bunun bünövrəsi ilk dəfə olaraq XX əsrdə qoyulmuş və həmişə olduğu kimi təhsilin mürtəraqı hərəkəti ilə əlaqəlidir. Fənlərəsas əlaqələrin nəzərə alınması şagirdlərin təhsil perspektivlərini gərməyə, tədris zamanı fənlərin sintez edilməsi işini son məqsəd kimi başa düşülməsinə şərait yaradır. Bu işdə şagirdlərdə dəstək vermək, həvəsəndirmək lazımdır. Nəticədə onlarda təndiqi təfəkkür formalaşır, yaradıcılığa, əməkdaşlığa və ünsiyyətə meyl yaranır.

Fənlərəsas əlaqələr üzrə mütəxəssislər biliklərin qovuşması, inteqrasiya olunması əhəmiyyəti və vacibliyini qeyd edir, müxtəlif fənlərin elmi-metodoloji əsaslarına təndiqi yanaşmaq, ziddiyyətləri aradan qaldırmaq üçün ümumi çıxış nöqtələrini axtarmağa təklif edirlər. Keçirilən tədqiqatlar göstərir ki, fənlərəsas təhsil müəllimlərdə öz həmkərləri ilə fikir mübadiləsinə aparmaq, ümumi təhsil məqsədlərini təyin etmək və müxtəlif möhvələrdən deyilən fənləri qiymətləndirmək imkanını əldə edirlər.

Şagirdlər fənlərəsas əlaqələr üzərində qurulan programlar vasitəsilə görürlər ki, öz müəllimləri fəsiləsiz təhsil necə modelləşdirir, fərdi təcrübəsinə əsaslanaraq və öz işinə səmərə gətirirlər. Şübhəsiz, tələbələr öz maraqları ilə təlimi birləşdirmək üçün daha çox yolları tanıyırlar. Burada təlim təcrübəsi, real dünyanın problemləri ilə birləşmə, bilikləri kompleks şəkildə təbiiq olunması üçün tam şərait yaradır. Fənlərəsas əlaqələr nəzərə alan təlimin üstünlüklərindən istifadə olunduqca tədris planı hüddullarında təndiqi təfəkkür, kreativlik, əməkdaşlıq bacarıqları və ünsiyyət vərdişləri formalaşır. Nəticədə,

şagirdlər həтта öyrənilən fənlərin hüdudlarından kənarında belə qərar qəbul etmək və bilikləri sintez etmək bacarığı qazanmışlar. Onlarda uyğunlaşdırmaq, qiymətləndirmək, vacib məlumatı ötürmək, dünyanın global əlaqələri və asılıqları daha yaxşı anlamaq və müxtəlif mövqeləri, perspektivləri və dəyərləri qiymətləndirmək bacarığı formalaşır. Bu baxımdan fənlərə təhsilin təşkili həmkarlarla pedaqoji fikir mübadiləsi üsulu, ekspertlər, əməkdaşlar və tələblər gözü ilə öz fənnini qiymətləndirmək imkanidir.

Pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən fənlərə təhsilin ən böyük üstünlükləri müzakirələrdə iştirak ilə eyni mövzuya müxtəlif yanaşma kəsiyindən qiymətləndirmək imkanidir. Bu zaman müxtəlif təlim metodları üçün geniş fürsət yaranır, nəticədə şagirdlərin koqnitiv bacarıqların formalaşması üçün şərait yaradılır. Müxtəlif intellektualları cəlb edən elə təlim metodikası, elə bir struktur ki, fənlərə bilikləri nəzərə alan təhsilə səbəb olaraq qrup təlimi və sorğu məlumatlara əsaslanan bilikləri formalaşdırmağa nail olur. Belə strategiyalar tənqidi təfəkkürə, yaradıcılığa, əməkdaşlığa və ünsiyyət bacarıqların formalaşmasına səbəb olur. Hər iki halda qrup təlimindən istifadə olunur.

Nəticə. Bəzi fənlərə əlaqələr əsasında dərs deyən müəllimlər belə bir məsələni müzakirə edirlər: şagirdlərin mənimsəmə faizini qaldırmaq üçün fənlərə əlaqələrini nəzərə alan metodika əsasında qrup təlimi həqiqətən ən yaxşı üsuldurmu? Nəzərə almaq lazımdır ki, bir çox

hallarda təlimdə fənlərə problematikani dərinləndirmədən xırdlıqlara varır və düzgün metodik istiqamətini itirirlər. Qrup şəklində "komanda" halında aparılan təlim çox vaxt ona görə məqsədinə nail ola bilmir ki, həmin komandanın ayrı-ayrı üzvləri fənlərə yanaşma metodoloji və metodik problemlərini dərk edə bilmirlər. Qrup təliminin zəifliyi həm də ondan irəli gəlir ki, birgə işin aparılmasına vaxtın çatışmaması, qrup dinamikasına hazırlığın olmaması, vəzifə bölgüsündə uyğunsuzluq, "fənlərə" münasibətə zonalı, rol münasibəti, məliyyətin azlığı göstərilə bilər (9). Bütün bu çatışmazlıqlara baxmayaraq, fənlərə qrup (komanda) hazırlığı indi də müasir ali məktəblər və kolleclərdə aparıcı təlim strategiyası olaraq qalır.

Problemin aktuallığı. Fənlərə əlaqələrin aşkar edilməsi, ilk növbədə, problemin elmi-nəzəri əsaslarının təyin edilməsinə köməklik edir. Elmi ədəbiyyatda bu problem olduqca çox mübahisələr doğurur. Fənlərə əlaqələrin təhlili ümumelmi yanaşma imkanlarını aşkar etmək üçün bir yoldur.

Problemin yeniliyi. Bu məqalədə fənlərə inteqrasiya problemi Azərbaycanda həyata keçirilən təhsil islahatına uyğun olaraq nəzərdən keçirilir. Məqalədə təhsil sahəsində fənlərə təsirlər konkret olaraq təhlil olunur.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Problemi öyrənməklə dərs prosesində təlim strategiyasını müəyyənəndirilməsi mümkündür. Qrup şəklində yaradılan komandanın vəzifələri və fəaliyyət meyarlari təyin olunmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Szostak, R. (2007). Modernism, postmodernism, and interdisciplinarity. *Issues in Integrative Studies*, 25, 32-83.
2. Blocker, T. Jean; Riedesel, Paul L. (1978). "The Nonconsequences of Objective and Subjective Status Inconsistency: Requiem for a Moribund Concept" // *The Sociological Quarterly*. Midwest Sociological Society. 19 (2): 332-9.
3. Berger, Joseph; Balkwell, James W.; Norman, Robert Z.; Smith, Roy F. (1992). "Status Inconsistency in Task Situations: A Test of Four Status Processing" // *American Sociological Review*. American Sociological Association. 57 (6): 843-55.
4. Hope, Keith (1975). "Models of Status Inconsistency and Social Mobility Effects" // *American Sociological Review*. American Sociological Association. 40 (3): 322-43.
5. Barton, K.C. & Smith, L.A. (September 2000). Themes or motifs? Aiming for coherence through interdisciplinary outlines. *The Reading Teacher*, 54(1), 54-63.
6. Stryker, Sheldon; Macke, Anne Statham (1978). "Status Inconsistency and Role Conflict". *Annual Review of Sociology*. Annual Reviews. 4: 57-90.

7. Bolak, K., Bialach, D., & Dunphy, M. (May 2005). Standards-based, thematic units integrate the arts and energize students and teachers. *Middle School Journal*, 31(2), 57-60.

8. Flowers, N., Mertens, S.B., & Mulhall, P.F. (November 1999). The impact of teaming: Five research-based outcomes. *Middle School Journal*, 36(5), 9-19.

9. Jackson, A.W. & Davis, G.A. (2000). *Turning Points 2000: Educating adolescents in the 21st century*. New York: Teachers College Press

E-mail: sevinc-aliyeva-66@mail.ru

Rayfələr: ped.ü.fəls.dok., dos. M.A. Quliyeva
ped.ü.fəls.dok., dos. H.S. Həsənova
Redaksiyaya daxil olub: 05.01.2019.